

Пищальникова В. А. Симметрия и асимметрия текста как синергетической системы / В. А. Пищальникова // Культура. Образование. Духовность : Всерос. науч.-прак. конф., посвят. 60-летию Бийск. гос. пед. ин-та, 1999 г. : тезисы докл. – Бийск : БИГПИ, 1999. – Т. 2. – С. 167–171. Поршнев Б. Ф. О начале человеческой истории (Проблемы палеопсихологии) / Б. Ф. Поршнев – М. : Мысль, 1974. – 487 с. Пригожин И. Время. Хаос. Квант. К решению парадокса времени / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 240 с. Седов К. Ф. Дискурс как суггестия: Иррациональное воздействие в межличностном общении / К. Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2011. – 336 с. Субботина Н. Д. Суггестия и контрсуггестия в обществе / Н. Д. Субботина. – [изд. 2-е, стереотипное]. – М. : КомКнига, 2007. – 208 с. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика / Б. В. Томашевский. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 334 с. Черепанова И. Ю. Дом колдуньи. Язык творческого Бессознательного / И. Ю. Черепанова. – М. : Издательский Дом “Профит Стайл”, 2007. – 400 с. Шевельова-Гаркуша Н. В. Ритміко-синтаксична організація віршованого мовлення: лінгвостилістичний та лінгвосинергетичний аспекти (на матеріалі американських поетичних текстів XX-XXI ст.) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. В. Шевельова-Гаркуша. – Херсон, 2013. – 310 с. *Biologyguide* [Electronic resource]. – Access : <http://www.biologyguide.ru/gbids-1271-3.html>. *Britannica Online Encyclopedia* [Electronic resource]. – Access : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/474128/prayer>.

УДК 811.111'42

НИЖНИК Л. І.

(Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича)

КОМУНІКАТИВНІ ІНТЕНЦІЇ ПЕРСОНАЖА В БРИТАНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті досліджуються підходи до вивчення комунікативних інтенцій персонажа та вербальна презентація комунікативних інтенцій в мовленні персонажа британського художнього твору.

Ключові слова: комунікативні інтенції, персонаж, перформативні дієслова, прагматика, когнітивна лінгвістика.

Нижник Л.І. Коммуникативные интенции персонажа в британской художественной литературе. В статье исследуются подходы к изучению коммуникативных интенций персонажа и вербальная презентация коммуникативных интенций в речи персонажа британского художественного произведения.

Ключевые слова: коммуникативные интенции, персонаж, перформативные глаголы, прагматика, когнитивная лингвистика.

Nizhnik L. I. Communicative intentions in British fiction. This paper examines approaches to the study of a character's communicative intentions and verbal presentation of communicative intentions in speech of the character of British fiction.

Keywords: communicative intentions, character, performative verbs, pragmatics, cognitive linguistics.

Сучасне мовознавство досліджує людину як мовну особистість, творця дискурсу у комплексі психологічних, соціальних, гендерних, вікових та національних чинників. У постмодерністській літературі тексти репрезентують персонажів, в яких дискурс замінив норми психологічної глибини, тобто персонажі розглядаються з лінгвістичної сторони. **Мета** нашого дослідження – розглянути персонаж з лінгвістичної сторони. **Завдання** – розглянути поняття комунікативних інтенцій та різні підходи щодо їх трактування, розглянути дискурс персонажа, який охоплює художній діалог, що є імітацією дійсного спілкування, та нарацію інтрадієгетичного наратора, дискурс якого відображає внутрішній світ людини з перцептивної сторони. **Об'єктом** вивчення нашого дослідження виступають комунікативні інтенції в дискурсі персонажа. **Предметом** дослідження є вербальна презентація комунікативних інтенцій в мовленні персонажа художнього твору.

Дискурс персонажа розглядається з точки зору комунікативного підходу до мови – шляху семантичного аналізу мови від смислу тексту до значення слова. Текст – “динамічна структура, яка твориться мовцем (тим хто пише) відповідно до його комунікативної стратегії” [1, с.100]. Тема комунікації в художній літературі представлена в працях Дж. Остіна, Дж. Серля, П. Грайса, С. Фіша, Ж. Г. Ланда, М. Прат, С. Петрі, Дж. Моргана, Л. П. Хернандес та інших.

Поняття комунікативних інтенцій має різні трактування. Так, фундатор теорії мовленнєвих актів Дж. Остін називає інтенцію “іллокуцією” – втіленням у висловлюванні, породжуваному в процесі мовленнєвого акту, певної комунікативної мети, що надає висловлюванню конкретної спрямованості. Було зроблено багато спроб розробити теорію мовленнєвих актів у літературі. Спершу, ці спроби були направлені на аналіз

перформативності в діалозі, що було прямим наслідком роботи Дж. Остіна “Як робити речі словами” (напр. дослідження С. Фіша драми В. Шекспіра “Коріолан”). Дж. Остін, Дж. Серль та П. Грайс застосовували для формування поняття текстових іллокуцій принципи усного спілкування. Вони поклалися на поняття “гіпотетичних” або “художніх” мовленнєвих актів, визначаючи художній дискурс, як суму цих актів. Дж. Серль висунув думку, що автор художнього твору вдає виконання мовленнєвого акту в творі [8]. У випадку нарації від першої особи автор вдає, що він є персонажем, який виконує дійсні іллокутивні мовленнєві акти. Отже, інтенція є наміром, бажанням, метою мовця, що надає висловлюванню спрямованості і передається іншим учасникам комунікації через мовленнєвий акт.

Окремі мовні акти інтегруються в зв'язний текст на основі глобальної текстової інтенції. Глобальна інтенція формує інтенціональність тексту. Тому ми можемо говорити про інтенціональність не тільки конкретних мовних актів, а й про інтенціональність цілого тексту. Інтенціональність тексту, як здатність тексту відображати авторський комунікативний намір, необхідно включати в найважливіші параметри текстуальності.

Критик Ж. Г. Ланда зазначає, що нарацію чи літературу слід розуміти з погляду текстової граматики [4]. Граматика речення є абстрактним поняттям, що ігнорує контекстуальну інформацію, окрім тієї, яка включена в локуційне значення речення. Мовленнєві акти завжди виконуються в дискурсивній ситуації текстом висловленим за певних обставин. Текстові іллокуції потрібно визначати на макро- та мікросструктурному рівнях. Розширений, дискурсивний, макроструктурний мовленнєвий акт можна аналізувати в часткових, інструментальних, інколи реченнєвих мікро-мовленнєвих актах. Аналіз семантики тексту є через те інтерпретація смислу, яка пов'язана з врахуванням всіх чинників, які супроводжують реальну комунікацію: значення висловлень, матеріальні ситуації спілкування, вербальний контекст, мету спілкування і пресупозицію комунікантів. М. Л. Прат зазначає “те, як люди створюють та розуміють літературні твори, великою мірою залежить від невисловленого, загальновідомого знання правил, норм та очікувань, які мають місце коли мова використовується в певному контексті” [6, с. 86].

Більшість робіт, що описують літературу та мовленнєві акти є спробою визначити точний статус іллокутивних актів наратора і автора, і роль читача в літературному процесі. Художня література – це вид іллокутивного акту, в якому ми розпізнаємо інтенційний задум автора. Локутивний елемент літературного висловлення розглядається по іншому, ніж проста пропозиція, яка може бути відокремленою в окремому реченні.

Мовленнєвий акт описується схемою “адресант – інтенція – текст – адресат – декодування – вплив” і належить до прагматичного рівня структури мовної особистості. При аналізі мовленнєвого акту ми беремо до уваги декілька умов – пропозиційні змістові (хто і про що говорить), попередні (уточнюють що трапилося для того, щоб було сказано висловлювання), ширості (уточнюють певний стан думки чи почуття), сутнісні (уточнюють мету акту), сприйняття слухачем (висловлює що слухач повинен зробити для успішності комунікативного акту) [5]. Комунікативні інтенції передаються в закодованому вигляді через мовленнєвий акт від адресанта до адресата, завдання останнього полягає в декодуванні повідомлення, його розумінні.

Комунікативні інтенції можуть бути виражені буквально – через перформативні дієслова в мовленнєвому акті, які вказують на наміри мовця. Проте, в більшості випадків формою їхнього вираження є непрямі мовленнєві акти. В такому випадку адресат через інференційні процеси мислення та розуміння виокремлює їх значення. Слід зазначити, що Дж. Серль, не вважав класифікацію перформативних дієслів тотожною класифікації іллокутивних актів. Він вирізняв універсальну природу мовленнєвих актів і мовну специфічну природу перформативних дієслів. Неприйняття Дж. Серлем ідеї класифікації мовних актів відповідно до відмінностей лексичного значення слів, стало основою для когнітивної моделі класифікації мовних актів (Е. Рош, Г. Лакоф, Р. Ріселада).

Комунікативна інтенція в прагмалінгвістиці тісно пов'язана з поняттям перформативності. Перформативні мовні акти в тексті реалізуються через речення з

перформативними дієсловами. Останні розглядаються нами, як найбільш точні показники вираження відповідної комунікативної інтенції, що не описують дію, а дорівнюють реалізації дії. Вираження іллокутивної сили лексикалізується через дієслова. За Дж. Серлем всі мовленнєві акти за основним перформативним дієсловом поділяються на репрезентативи або асертиви, комісиви, директиви, декларативи та експресиви.

Репрезентативи зобов'язують мовця нести відповідальність за істинність висловлювання. Мета акту – мовець (у різній мірі) намагається представити щось як факт. Проаналізувавши ряд словникових одиниць, ми поділили репрезентативи на декілька груп, враховуючи їхнє домінантне семантичне значення. Вивчивши фрагменти дискурсу персонажа, виокремлюємо ті перформативи з підгруп даного типу, які є найбільш частотними: *to tell, to insist, to agree, to disagree, to suggest, to admit, to warn, to predict, to accuse*.

Мета директивів – підвести слухача до якоїсь дії. Ми поділяємо директиви на декілька груп, враховуючи їхнє домінантне семантичне значення. Вивчивши фрагменти дискурсу персонажа, виокремлюємо ті перформативи з підгруп даного типу, які є найбільш частотними: *to beg, to insist, to suggest, to warn, to forbid, to require, to order, to tell, to ask, to invite*.

Комісиви зобов'язують виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки. Ми поділяємо комісиви на декілька груп, враховуючи їхнє домінантне семантичне значення. Вивчивши фрагменти дискурсу персонажа, виокремлюємо ті перформативи з підгруп даного типу, які є найбільш частотними: *to promise, to agree, to refuse, to offer*.

Декларативи встановлюють відповідність між пропозиційним змістом висловлювання та реальністю. Вони є такими актами, які безпосередньо змінюють світ. Більшість з них вимагають владної позиції мовця. Ми поділяємо декларативи на декілька груп, враховуючи їхнє домінантне семантичне значення. Вивчивши фрагменти дискурсу персонажа, виокремлюємо ті перформативи з підгруп даного типу, які є найбільш частотними: *to call, to deny, to approve, to appoint, to forgive*.

Експресиви виражають психологічний стан мовця, характеризують міру його відвертості. Ми поділяємо експресиви на декілька груп, враховуючи їхнє домінантне семантичне значення. Вивчивши фрагменти дискурсу персонажа, виокремлюємо ті перформативи з підгруп даного типу, які є найбільш частотними: *to thank, to welcome, to greet, to apologize*.

З когнітивної точки зору поняття є втіленими у мову, тобто вони не є співвідношеннями між словами і світом, а залежать від людського сприйняття. Одними з найрезультативніших напрямків дослідження в цій галузі є інференційні теорії прагматиків. Інференція визначається як “розумова операція, в результаті якої людина здатна вийти за межі буквального / дослівного значення одиниць, розгледіти за мовними формами більше змісту і визначити, що з них впливає, використовуючи досвід буденної свідомості” [2, с. 33]. Інференція в першу чергу стосується непрямих мовленнєвих актів, в яких немає прямої залежності між структурою та формою. Сам Дж. Серль описує непрямий мовленнєвий акт наступним чином: “у непрямому мовленнєвому акті мовець передає слухачу більше, ніж те, що він говорить, покладаючись на спільну фонову інформацію, як мовну, так і немовну, та на спроможність слухача роздумувати і виводити значення” [6]. Помірковані інференціоністи (Дж. Серль, Дж. Морган, функціоналістські підходи) визнають існування трьох базових іллокутивних актів, що буквально передаються трьома загально визначеними типами речення. Екстремальні інференціоністи (К. Бах, Р. Гарніш, Г. Літч) відкидають поняття буквальності і припускають те, що навіть перформативи є предметом інференційних процесів інтерпретації.

Згідно з гіпотезою буквальності трьом базовим типам речень декларативам, інтерогативам та імперативам відповідають три основні мовленнєві акти – ствердження, питання та накази. Р. Рісселада переглядає відношення між типами речень та мовленнєвими

актами і дає своє когнітивне трактування [7, с. 72]. Він дає наступні визначення – декларативи презентують пропозицію, інтерогативи репрезентують пропозицію як (частково) відкрити, імперативи презентують зміст пропозиції для реалізації. Таким чином, можна говорити про сполучуваність між типом речення і рядом іллокутивних значень.

Когнітивісти відносять поняття до ряду категорій, що описують їх. Так, когнітивіст Л. Перез Хернандес виокремлює 11 категорій для класифікації директивів та комісивів: тип агенса (що виконує дію виражену в предикації – мовець, адресат чи третя особа), час дії, ступінь здатності мовця (здатність мовця виконати дію, виражену в предикації), ступінь бажання мовця, ступінь бажання адресата (виконати дію виражену в предикації), ступінь затрат-вигоди (вказує наскільки вигідним буде виконання дії), ступінь вибірковості (показує наскільки людина, яка матеріалізує стан справ виражений предикацією, може вибирати як діяти для цього), ступінь пом'якшення (визначає наскільки пом'якшена сила висловлення мовленнєвого акту), ступінь влади (відносна позиція мовця і адресата в ієрархії повноважень), ступінь соціальної відстані та ступінь формальності контексту [11]. Розглянемо приклад:

Waturi (to his employee): Take the light off your desk.

Як видно з прикладу, мовець має владу над адресатом, оскільки він звертається до свого найманого робітника. Мовленнєвий акт позначає стан справ, що відбудеться в майбутньому і має бути виконаним адресатом. Виконання приносить користь мовцю і зусилля адресату. Ступінь бажання мовця є високим. Ступінь бажання адресанта є низьким, оскільки виконання дії вимагає від нього певних зусиль. Висловлювання не пом'якшене жодним чином. Оскільки мовець має певну владу над адресантом, тоді в останнього не залишається вибору щодо виконання/невиконання наказу, є мала ймовірність щодо його відмови. Соціальна відстань між мовцями велика і контекст висловлювання формальний.

Висновки. Отже, ми дослідили поняття комунікативних інтенцій і різні підходи щодо їх визначень у тексті. Ми розглянули випадки, коли комунікативні інтенції передаються експліцитно через перформативні дієслова, а коли – імпліцитно через непрямі мовленнєві акти та синтаксичні конструкції. Під час дослідження перформативних дієслів ми поділили їх на групи, враховуючи спільні семи лексичного значення та визначили найбільш частотні випадки їх вживання. **Перспективи подальшого дослідження** полягають у комплексному вивченні комунікативних інтенцій персонажа у британському художньому творі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Література

- Бехта І. Функційно-прагматична дієвість тексту у світлі когніції й дискурсу. / І. Бехта // Людина. Комп'ютер. Комунікація. – Львів: Львівська політехніка, 2013. – С. 99-103. *Краткий словарь* когнитивных терминов. / Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г.: Под под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М.: МГУ, 1996. – 246 с. *Hernandes L. P. Illocution and Cognition: A Constructional Approach.* / L. P. Hernandez. – Universidad de La Rioja, 2001. – 366 p. *Landa J. A. G. Speech Act Theory and the Concept of Intention in Literary Criticism.* / J. A. G. Landa. // *Revista Canaria de Estudios Ingleses* 24. – 1992. – pp. 89-104. *Martinich A. P. Communication and Reference.* / A. P. Martinich. – Berlin: De Gruyter, 1984. – 209 p. *Pratt L. M. Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse.* / L. M. Pratt. – Bloomington: Indiana UP, 1977. – 256 p. *Risselada R. Imperatives and Other Directive Expressions in Latin: A Study in the Pragmatics of a Dead Language.* / R. Risselada. // *Amsterdam Studies in Classical Philology, Vol 2.* – Amsterdam: J C Gieben, 1993. – 349 p. *Searle J. R. Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts.* / J. R. Searle – Cambridge: Cambridge University Press, 1979. – 187 p.